

ЗАСОБИ ФОРМАЛІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІЗНАВАЧА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Олександр Олександрович ХАНЬ,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства
ННІ № 1 Харківського національного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0001-9912-1547>*

На теперішній час у науці прослідковується панування двох основних підходів до визначення змісту кримінальної процесуальної діяльності. Перший звужує її розуміння до системи дій та рішень учасників кримінального провадження, перелік яких прямо передбачений кримінальним процесуальним законом. Інший підхід передбачає включення до його змісту й ті рішення та дії, які не передбачені законом, але реалізуються під час кримінального провадження у відповідності до норм останнього, себто мають непроцесуальний характер та фактично також є формою діяльності таких суб'єктів. Такі дії та рішення досліджуються в рамках криміналістичної науки.

Наприклад, зміст поняття кримінальної процесуальної діяльності І.В. Гловюк визначає як систему взаємопов'язаних процесуальних дій та рішень суб'єктів, які тим чи іншим чином беруть участь у кримінальному провадженні та у зв'язку із чим наділяються кримінальною процесуальною компетенцією або кримінальним процесуальним статусом, та яка урегульована нормами кримінального процесуального права та спрямована на забезпечення належного застосування норм матеріального права шляхом швидкого, повного та об'єктивного встановлення обставин у кримінальному провадженні, об'єктивного судового розгляду, умовами яких є забезпечення охорони прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть в ній участь [1, с. 466].

Інший, більш широкий підхід до визначення поняття кримінальної процесуальної діяльності запропоновано Р.М. Шехавцовим, який вважає, що під цим поняттям слід розуміти систему розподілених по стадіях кримінального судочинства процесуальних та інших дій суб'єктів кримінального провадження по пізнанню події кримінального правопорушення, охороні прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження відповідними до закону способами та засобами, що відображаються в процесуальних та інших документах, та виступають як підстави для прийняття процесуальних рішень, спрямованих на вирішення завдань кримінального

провадження [2, с. 289]. Отже, головною відмінністю запропонованого вказаним науковцем підходу є розширення кола дій, які входять до системи кримінальної процесуальної діяльності. Так, поряд із процесуальними діями (які прямо передбачені кримінальним процесуальним законодавством) автор включає до неї й непроцесуальні. Мова йде про дії, які не підлягають прямій нормативно-правовій регламентації, ґрунтуються на доктринальних засадах, ґносеологічних методах та закономірностях, пов'язаних із пізнавальною діяльністю людини під час збирання, дослідження та оцінки доказів (висунення версій, тактичні прийоми проведення окремих слідчих (розшукових) дій, прийоми застосування засобів криміналістичної техніки) [3, с. 96 - 97].

У своїх працях ми раніше наголошували на раціональності широкого підходу для цілей наукового дослідження діяльності учасників кримінального провадження та відзначали про існування, поряд із процесуальними діями й непроцесуальних рішень, які у криміналістиці йменуються тактичними. Наприклад, рішення дізнавача про доцільність проведення певної слідчої (розшукової) дії або застосування певного тактичного прийому чи їх системи під час проведення такої дії [4].

Отже, обсяг діяльності у сфері кримінального провадження є набагато ширшим, ніж той, що у фаховій літературі вкладається у поняття кримінальної процесуальної діяльності якщо його розглядати як систему виключно процесуальних дій та рішень. Цілком очевидно, що до цього поняття входить велике коло дій та рішень які мають непроцесуальний характер.

За допомогою нормативно-правового регулювання діяльність, зокрема, і у сфері кримінального судочинства набуває певних меж, впорядкованості процесів, дій та рішень, тобто набуває своєї форми. Її регламентація може мати різний ступінь обов'язковості. Наприклад, щодо однієї життєвої ситуації закон імперативно визначає які рішення можуть бути прийняті або ж які процесуальні дії повинні бути вчинені. А в інших ситуаціях закон дає можливість розсуду учасникам кримінального провадження.

Вказане призводить до висновку, що першим та основним засобом формалізації діяльності у сфері кримінального провадження слід вважати нормативно-правове регулювання.

Щодо самого поняття «формалізація», то воно не є новим для сфери кримінального судочинства. Як зазначає В. М. Шевчук: «У криміналістичній доктрині останнім часом спостерігається досить чітка активізація не тільки розроблення і впровадження найефективніших тактичних засобів, прийомів і методів криміналістичного провадження, а й формалізації криміналістичних знань та їх застосування у слідчій та судовій практиці» [5, с. 368 - 374]. Ознайомлення із існуючими науковими працями за цим напрямом досліджень дозволяє дійти висновку, що формалізація у криміналістиці розглядається як спосіб передачі криміналістичних знань слідчо-судовій практиці та водночас як форма вираження процедур і дій, логічної їх

послідовності. Формалізація розслідування вказаним вченим розглядається як засіб оптимізації слідчої діяльності, що передбачає виділення чітких етапів і дій та їх послідовного розвитку [5, с. 372].

Вважаємо, що формалізацію слід розглядати як процес, який передбачає упорядкування чи унормування діяльності у певній сфері. Формалізована діяльність – це антипод такому стану речей, коли діяльність є хаотичною, неупорядкованою.

Поряд із нормативно-правовим регулюванням, до числа засобів формалізації діяльності у сфері кримінального судочинства, зокрема, й дізнавача слід віднести також ті, які мають організаційне значення – це планування, алгоритмізація та програмування такої діяльності.

Крім того, діяльність у сфері кримінального судочинства регулюється й іншими видами соціальних норм, поряд, із нормами права. Перш за все, мова йде про норми моралі, про що також слушно відзначалось у літературі. Так, Л.М. Гуртієва, розглядаючи поняття етичних основ діяльності слідчого зазначає, що останні поряд із нормами кримінального права і процесу регулюють його діяльність щодо початку та подальшого досудового розслідування кримінальних правопорушень [6, с. 6 - 7]. Слід підтримати таку наукову позицію, окремо відзначивши, що морально-етичні норми суттєво впливають на характер взаємовідносин дізнавача, слідчого із іншими учасниками кримінального провадження, тобто регулюють існуючі у сфері кримінального судочинства суспільні відносини.

До переліку засобів формалізації діяльності дізнавача у сфері кримінального судочинства віднести й релігійні норми, які здатні детермінувати поведінку, впливати на обрання ним певної лінії поведінки під час здійснення дізнання. Наприклад, спряти дотриманню законності чи гідного ставлення до інших учасників кримінального провадження, передусім, підозрюваного.

Список використаних джерел

1. Гловюк І.В. Кримінально-процесуальна діяльність: проблеми визначення поняття. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 64. С. 461–468.
2. Шехавцов Р.М. Розвиток уявлень про поняття кримінальної процесуальної діяльності. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. № 4 (80). С. 279 – 293.
3. Шехавцов Р.М. Поняття кримінальної процесуальної діяльності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2010. № 2. С. 89-97
4. Хань О.О. Поняття та засоби формалізації діяльності у кримінальному провадженні. *Вісник ХНУ ім. Каразіна. Серія «Право»*. 2024. Вип. 37. С. 173-181. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2024-37-20>.
5. Шевчук В.М. Проблеми формалізації криміналістичних знань та їх застосування у слідчій діяльності. *Учёные записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. Том 26 (65) 2013. № 2-2. С. 368–374.
6. Гуртієва Л.М. Етичні основи діяльності слідчого : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2008. 20 с.